

СЛОВ'ЯНО-БУЛГАРСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ПОХОДИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ – СЕРЕДИНІ VI СТ.

Статтю присвячено військово-політичній взаємодії слов'ян та болгарських племен початку раннього середньовіччя. Однією з її складових були спільні військові походи антів, склавінів та болгар-кутригурів на Балкани в першій половині – середині VI ст. Ці походи були важливою передумовою для подальшої колонізації слов'янами Балканського півострова.

Після падіння гунського об'єднання на історичну арену виходять протобулгарські племена. Перші відомості про них з'являються в Європі (на Північному Кавказі) близько 463 року. Це були оногури, сарагури та уроги (огури) [1]. До болгар часто застосовувалась стара назва *гуни*, яку візантійські автори тривалий час використовували для позначення кочових племен взагалі. Після опанування болгарами степів Північного Причорномор'я та Приазов'я починається їх військова експансія в Подунав'я та на Балкани, що тривала упродовж всієї першої половини та середини VI ст. З експансією кочових племен тісно переплітався рух слов'ян, який поклав початок колонізації ними балканських провінцій Візантії.

Однією з найяскравіших складових військово-політичної взаємодії слов'ян та болгар були їх спільні походи проти Візантії. Згадки про них маємо в творах Прокопія та Феофана (візантійських авторів VI та IX ст.). Ці автори описують цілу низку таких військових компаній. Це походи 540, 541, 542, 559 рр.

Об'єднання слов'ян і болгар-кутригурів інколи набували характеру досить міцних військових союзів. Таким, наприклад, було їх об'єднання під час спільних походів, що тривали з 540 по 542 рік й набули характеру значної за своїми масштабами війни. Утворення таких союзів являло небезпеку не лише для балканських провінцій Візантії, а й становило загрозу і для самої столиці імперії – Константинополя. За таких умов візантійський уряд змушений був докладати великих зусиль для укріплення столиці та дунайського кордону, відновлюючи старі й будуючи нові фортеці, а з іншого боку, вести складну дипломатичну гру, намагаючись налаштувати своїх ворогів одне проти одного. Очевидно, з такою метою уряд Юстиніана (527–565 рр.) запропонував антам оселитися в місті Турріс, з умовою, що вони мають захищати дунайський кордон імперії. Проте ця спроба не мала успіху – анти відхилили пропозицію Юстиніана. Значно вдалішими виявилися дії візантійської дипломатії на Сході,

де їм вдалося спровокувати тривалу міжусобну війну між кутригурами та утигурами [2].

Запропоноване І. Г. Хинку та І. А. Рафаловичем хронологічне зіставлення походів антів і склавінів, з одного боку, та кутригурів (гунів), з другого, дало авторам підстави вважати, що не лише спільні походи, а й самостійні вторгнення в межі імперії кожної зі сторін узгоджувались одне з одним [3].

У візантійських писемних джерелах походи кутригурів (гунів) проти імперії згадуються під 474, 502, 514, 530, 537, 539–540, 551, 562 рр. [4].

Феофан під 562 р. пише про вторгнення гунів та захоплення ними Овасіополя [5]. Видається мало ймовірним, щоб під назвою *гуни* в описаному поході могли бути авари, адже саме в той час аварське посольство перебувало у Константинополі з проханням надати їм у межах імперії землі для поселення [6]. Більше є підстав вважати їх саме болгарськими племенами. Підтвердженням цьому слугує й етнополітична ситуація. З одного боку, це серія попередніх походів проти Візантії за участю болгар та слов'ян, а з другого – намагання авар, які нещодавно переселилися до Європи (558 р.), зав'язати союзницькі відносини з Візантією. Окрім того, у візантійській писемній традиції авари практично завжди називалися своїм власним ім'ям, тоді як етнонім *гуни* найчастіше використовувався для позначення болгарських племен.

Походи антів та склавінів у доаварський період відбувалися у 517, 527, 530–533, 545, 548, 550, 551 рр. [7].

Можна помітити, що першому, зафіксованому в писемних джерелах, походу слов'ян проти Візантії у 517 р. передують низка нападів степовиків у 502 та 514 рр. Цікаво, що протягом наступних десяти років, з 517 до 527, немає згадок про напади ні слов'ян, ні кочовиків. Подальша активізація дій припадає на кінець 20-х – початок 30-х років VI ст. й розпочинається походом слов'ян у 527 році. Збігаються дати вторгнення болгар у 530 р. та походів слов'ян у 530–533 рр. Після походу болгар у 539 р. та низки спільних походів протягом 540–542 рр. слов'яни здійсню-

ють самостійні акції проти Візантії у 545 та 548 рр. Збігається також час походів слов'ян у 550–551 та кутригурів у 551 р., які вирізнялися особливо великим розмахом, що змусило імператора задля оборони від нападників використати війська, призначені для походу в Італію. Після восьмирічної перерви (з 551 по 559) спостерігається нова хвиля військової експансії степовиків і слов'ян проти Візантії, позначену їх спільним походом у 559 р. та вторгненням *гунів* і захопленням ними Овасіополя у 562 році.

Збігаються й напрямки військової експансії кочовиків і слов'ян, головною ареною їх дій у першій половині VI ст. були візантійські провінції Фракія та Іллірія. Наведені дані засвідчують переважно союзницькі військово-політичні відносини слов'ян та протобулгар у першій половині – середині VI ст. На підставі згадок писемних джерел ми можемо окреслити дві форми, в яких ці відносини виявлялися, – це спільні військові походи, як поодинокі, так і кампанії, що включали серії походів, та координація дій під час самостійних походів.

Окрім повідомлень про спільні походи на Балкани, в писемних джерелах містяться згадки про участь кочовиків та слов'ян у походах на боці Візантійської імперії. За повідомленням Прокопія Кесарійського, у 537 р. гуні (булгари), а також анти і словени брали участь у війні проти готів в Італії [8]. Агафій згадує про спільні акції кочовиків й слов'ян у війні, яку Візантія вела на Кавказі проти Персії (50-ті роки VI ст.). Так, на річці Фазис, де перебувала візантійська армія, «Дабрагез, ант, – токсирх і один из гуннов, лохог, по имени Элмингир, по приказу полководцев снарядили десять лёгких суден, с двойной кормой, наполнили их своими оруженосцами и, пройдя несколько возможно дальше вверх по реке, очень внимательно охраняли её, наблюдали оттуда за переездом [перських військ – С.А.]» [9].

1. Артамонов М. И. История хазар / М. И. Артамонов. – Л. : Изд-во Гос. Эрмитажа, 1962. – С. 20–25; Рашев Р. Прабългарите през V–VII век / Р. Рашев. – София, 2001. – С. 20–25.
2. Прокопий из Кесарии. Война с готами, III, 14, 32.
3. Хынку И. Г. Славяне и тюрко-болгары в VI–X вв. на территории Молдавии по археологическим данным / И. Г. Хынку, И. А. Рафалович // Славяните и средиземноморският свят VI–XI век. – София, 1973. – С. 162.
4. Чичуров И. С. Византийские исторические сочинения / И. С. Чичуров. – М. : Наука, 1980. – С. 48; Хынку И. Г., Рафалович И. А. Вказана праця. – С. 162.

Для розуміння характеру взаємин між двома етнічними групами, необхідно проаналізувати чинники, які зумовлювали військову взаємодію булгар і слов'ян. Ці чинники, з одного боку, були пов'язані з конкретними військово-політичними обставинами того періоду, а з другого – стосувалися особливостей історичного розвитку обох етносів.

Серед чинників першої групи головним виступає спільність інтересів, як одних, так і інших. Як свідчать писемні повідомлення, для протобулгар головним джерелом збагачення була Візантія. Туди вони здійснювали грабіжницькі походи, звідти ж отримували у тій чи іншій формі данину. В слов'янах же кочовики були зацікавлені насамперед як у військових союзниках, додатковій силі для тиску на Візантію. Це підтверджується їхніми спільними військовими акціями.

Слов'янські походи в межі візантійської імперії також мали на меті пограбування та захоплення полонених, але, окрім того, вони були тісно пов'язані з експансією розселення і значною мірою обумовлювалися нею. Очевидно, саме завдяки поєднанню цих дій слов'янам вдалося проникнути вглиб візантійських територій та згодом закріпитись на них. Так, після низки спільних нападів на Візантію у 30–40-х рр. VI ст. слов'яни під час походу 550–551 рр. вперше залишилися зимувати на правому березі Дунаю. Спустошливі вторгнення кочовиків були передумовою для заселення балканських теренів слов'янами. За образним висловом М. С. Грушевського «сі походи промощують дорогу слов'янській колонізації за Дунай» [10]. Спільність інтересів слов'ян і булгар мала не лише велике значення для їхніх відносин у військово-політичній сфері, а й була важливим чинником, що зумовлював можливість співіснування обох етносів.

5. Чичуров И. С. Вказ. праця.
6. Дьяконов А. Известия Иоанна Ефесского и сирийских хроник о славянах VI–VII вв. / А. Дьяконов // ВДИ. – 1946. – № 1. – С. 26.
7. Чичуров И. С. Вказ. праця. – С. 49–52; Прокопий из Кесарии. Вказ. праця. – III, 39.
8. Прокопий из Кесарии. Вказ. праця. – I, 26, III, 22.
9. Агафий. О царствовании Юстиниана / Агафий. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1954. – С. 93.
10. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1994. – Т. I. – С. 168.

A. V. Skyba

SLAVO-BULGARIAN MILITARY ANABASES IN THE FIRST HALF AND IN THE MIDDLE OF 6 AD

The article is dedicated to the analysis of military and political cooperation between the Slavs and Bulgarians in the early Middle Ages. Combined military anabases of Ants, Sklavins and Bulgarians-Kutrygurs to the Balkans were the main component of such cooperation in the first half and in the middle of 6 century. These military actions were the major precondition for colonization of Balkan Peninsula by Slavs.